

مقاله پژوهشی - فصلنامه علمی رهیافت

سال هجدهم، شماره ۶۷، تابستان ۱۴۰۳
صفحه ۳۰۱ تا ۳۲۴

جهانی شدن تکنولوژی ارتباطات و پیامدهای حقوق بشری آن برای جمهوری اسلامی ایران

دانشجوی دکتری گروه حقوق بین الملل عمومی، واحد قم، دانشگاه آزاد
اسلامی، قم، ایران

محمدتقی قاسم زاده

استادیار گروه روابط بین الملل، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران

ماشاءالله حیدرپور *

استادیار گروه حقوق بین الملل، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران

محمدرضا حکاک زاده

چکیده

جهانی شدن تکنولوژی ارتباطات صرفاً معطوف به روابط درون گروهی و بینا شخصی نیست و می بایست در همین حوزه اقدام به سازماندهی آن نمود. این تکنولوژی در سال های اخیر، حامل ظهور چالش های جدید به خصوص در بعد سیاسی برای دولت ها بوده است. در این مقاله قصد بر آن است تا علاوه بر مطالعه ابعاد شناخته شده پیامدهای جهانی شدن آن برای دولت ها به این سوال مهم پرداخته شود که در این روند، پیامدهای حقوق بشری آن برای دولت ج.ا.ایران کدامند؟ فرضیه پژوهش بر این موضوع قرار دارد که تکنولوژی ارتباطات با تاثیر بر افکار عمومی و تحت فشار قراردادن قدرت های سیاسی و گردش اطلاعات و حفظ حریم خصوصی شهروندان تلاش می کند تا خود را، ابزاری برای اجرای اصول بنیادین حقوق بشر معرفی کند. نتیجه پژوهش نشان می دهد این تکنولوژی و شیوه استفاده از آن است که آن را به شکل قدرتی ناقض حقوق بنیادین بشر ظاهر می سازد. در همین راستا، در ارتباط با دولت ج.ا.ایران چالشی دو وجهی خود را بروز می دهد: از یک طرف، تکنولوژی ارتباطات به مقابله ابزاری در خدمت منافع سیاسی مخالفین دولت ایران است، از سوی دیگر، اعمال محدودیت بر شبکه های اجتماعی مجازی عامل مهمی است که آن را در مقابل سوالاتی از جمله حفظ آزادی بیان، عقیده و حریم خصوصی شهروندان قرار داده است. این مقاله با جمع آوری داده ها و منابع کتابخانه ای به روش تحلیلی-توصیفی گردآوری شده است.

کلیدواژه: تکنولوژی ارتباطات، جهانی شدن، حقوق بشر، جمهوری اسلامی ایران، شبکه های اجتماعی مجازی

* نویسنده مسئول: mashallah.heidarpour@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۲۰ تاریخ تایید: ۱۴۰۳/۰۲/۲۶

The Islamic Revolution Approach Quarterly

Vol. 18, No.67, Summer 2024, P 3-18

rahyaftjournal.ir

Globalization of communication technology and its human rights implications for Islamic Republic of Iran

Mohammad Taqi Qasimzadeh

Ph.D. student, Department of Public International Law, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran

Mashallah Heydarpour

Assistant Professor, Department of International Relations, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran

Mohammad Reza Hakakzadeh

Assistant Professor, Department of International Law, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran

Abstract

The globalization of communication technologies simultaneously offers multifaceted opportunities for human societies while posing significant threats to political powers. The undeniable revolution brought about by virtual social networks in the realm of communications is both an asset and a challenge. However, the boundless expansion, easy accessibility, and overall globalization of these networks in recent years have brought consequences that have posed unprecedented challenges to governments on an international level. On one hand, virtual social networks have provided the highest levels of communication between individuals by creating a platform for the free exchange of ideas and opinions, positioning themselves as tools in the service of democracy. On the other hand, by removing the monopoly on news and information control from governments, enabling rapid and instant dissemination, and emphasizing the protection of individual privacy, these networks have significantly limited governments' authority to intervene and control them.

* Corresponding Author: mashallah.heydarpour@gmail.com

How to Cite: Qasimzadeh, M. T., Heydarpour, M., Hakakzadeh, M. R (2024). Globalization of communication technology and its human rights implications for Islamic Republic of Iran, *The Islamic Revolution Approach Quarterly*, 17(67), 3-18.

Received: 09/02/2024

Accepted: 15/05/2024

In other words, governments are unable to fully dominate all aspects of communication technologies, which are inherently transnational. Even if such power existed, they would face critical questions about individual privacy, freedom of speech, and the expression of opinions. As a result, virtual communication spaces have shattered traditional frameworks of state control, monitoring, and restriction. The Iranian government is no exception to this phenomenon. Communication technologies have entered the lives of Iranians alongside other parts of the world, and every day, the number of Iranian users continues to grow.

Conceptual Framework

In today's world, the growth of new technologies and their accessibility in the realm of communications has led to a profound impact on the global village. The massive volume and high speed of information transfer have redefined the boundaries of exchange, not only between governments but also among individuals across the globe. This has led to the rapid spread of news related to internal crises, transnational tensions, terrorist attacks, political demands, and human rights violations on a global scale, generating spontaneous reactions both individually and collectively. Political decision-makers and actors are thus compelled to respond swiftly.

While the diverse applications of information technology in social, economic, and professional life are undeniable, the challenge for governments lies in this new technological-political environment, where "democratized" security means that governments lose their exclusive control over information. In this sense, governments, which have traditionally acted autonomously within their national borders, now face intervention from global public opinion, whether from other governments, political actors, or individual citizens. This loss of control over the proliferation of information leaves states vulnerable. As a result, "the threat to the sovereignty of states posed by the information technology phenomenon in the 21st century appears even more serious than that posed by colonialism in the past."

Human Rights Implications of Communication Technology Globalization for Iran

Like other societies, the increasing number of users and the multifaceted expansion of activities—including professional, economic, and political—pose new challenges for the Iranian government in terms of monitoring, controlling, and regulating these technologies. In recent years, the political and security challenges presented by these technologies have at times been very serious, as communication technologies have played a significant role in public mobilization and shaping public opinion.

- **Decline in Political Participation:** Some theorists argue that with increasing social interactions and the rise in political awareness, the

likelihood of political participation also increases. However, Amir Siyahpoosh, in a study on social capital in Iran, has demonstrated that in Iran, higher levels of education and social welfare lead to a decrease in trust and political participation.

- **The Role of Virtual Communication in Soft War during Social Movements:** Like other societies, Iran has experienced unrest, protests, and movements involving groups that are in conflict with the government over ideological differences. These movements, while recognized as legitimate under the constitution and requiring permission from the Ministry of Interior, inherently reflect the citizens' right to freedom of speech. However, since the events following the 2009 elections, these movements are often analyzed through the lens of soft war, where media and communication networks serve as the primary tools.

- **Erosion of National and Religious Identity:** National identity is often threatened by the globalization of values, cultures, and lifestyles. Globalization, driven by virtual networks, promotes transnational and subnational identities, potentially weakening local cultures and values. This phenomenon explains why national identities adapt to other, more globally promoted identities.

The issue of human rights in Iran, regardless of its nature, has become highly politicized. Today, virtual social networks serve as key tools for opposition groups, individuals, media, and foreign governments to advocate against Iran's government. These actors use political events, economic problems, and peaceful protests to frame Iran's human rights issues for global public opinion. Consequently, human rights have become a political weapon used to scrutinize Iran's actions, especially when it enacts restrictive measures on communication technologies, which are viewed as human rights violations.

Conclusion

Governments worldwide are facing serious challenges in the era of communication technology globalization, with their absolute power becoming increasingly fragile. The Islamic Republic of Iran is no exception. In Iran, human rights implications are particularly pronounced. On one hand, the Iranian political and judicial system does not permit the absolute freedom of speech and opinion within these virtual networks, especially when national security is threatened. On the other hand, the restrictive and censorial actions taken by the government are seen as human rights violations. The political status of Iran in the international arena, coupled with its human rights record, has transformed communication networks into a propaganda tool against the state. This dual situation results from both the restrictive policies implemented by the government and the biased utilization

of human rights discourse to advance political agendas through communication technology.

Keywords: Communication Technology, Globalization, Human Rights, Islamic Republic of Iran, Virtual Social Networks

مقدمه

جهانی شدن تکنولوژی ارتباطات به طور همزمان هم حامل فرصت‌های چندوجهی برای جوامع بشری هستند و هم تهدیدی جدی در مقابل قدرت‌های سیاسی به شمار می‌آید. انقلابی که شبکه‌های اجتماعی مجازی در عرصه ارتباطات ایجاد نموده‌اند، قابل انکار نیست. با این وجود، گسترش بی‌حد و مرز، دسترسی آسان و همگانی و به طور کلی جهانی شدن آنها در سال‌های اخیر حامل پیامدهایی بوده است که در سطح بین‌المللی دولت‌ها را با چالش‌های نوظهور مواجه کرده است. از یک طرف شبکه‌های اجتماعی مجازی برای دستیابی به بالاترین سطح از ارتباطات بین افراد با ایجاد بسترهای مناسب برای تبادل آزادانه افکار و عقاید، خود را به شکل ابزاری در خدمت ارتقاء اصول دموکراسی بازنمایی نموده‌اند، از سوی دیگر، با خارج نمودن انحصار کنترل اخبار و اطلاعات از دست دولت‌ها، گردش سریع و لحظه‌ای آنها و تاکید بر حفظ حریم افراد، اقتدار دولت‌ها را به منظور دخالت و کنترل این شبکه‌ها بسیار محدود نموده‌اند. به عبارت بهتر، دولت‌ها در عمل، هم قادر نیستند به طور کامل بر همه ابعاد تکنولوژی ارتباطات که کاملاً پدیده‌ای فرامرزی است مسلط باشند و هم به فرض داشتن چنین قدرتی، با سوالات مهمی همچون حفظ حریم خصوصی اشخاص، حق آزادی بیان و عقیده و اظهار آن مواجه هستند. بنابراین، فضاهای مجازی ارتباطی کنترل، نظارت، دخالت و اعمال محدودیت در قالب‌های سنتی را از جانب دولت‌ها در هم شکسته‌اند. در این میان، دولت ج.ا.ایران نیز از این پدیده مستثنی نیست. تکنولوژی پا به پای سایر نقاط دنیا وارد جهان ایرانیان نیز شده است و هر روز بر تعداد کاربران ایرانی آن اضافه شده است. از طرف دیگر، در سال‌های اخیر با توجه به رویکرد جانبدارانه غربی‌ها به مسائل حقوق بشر در ایران، این کشور مدام با این مسائل در حال دست و پنجه نرم کردن است. گسترش تکنولوژی ارتباطات در این زمینه اثرگذاری مضاعفی داشته است و به خصوص در مقاطع خاص سیاسی، انتخاباتی، اعتراضات و جنبش‌های اجتماعی، دولت ایران را در مقابل چالش‌های جدید با ماهیت حقوق بشری قرار داده است. برای پاسخ دادن به پیامدهای حقوق بشری تکنولوژی ارتباطات برای دولت ایران، در این مقاله در قسمت تنظیم شد است؛ ابتدا تلاش می‌شود تا شمایی از پیامدهای جهانی شدن تکنولوژی ارتباطات به طور کلی مورد مطالعه قرار گیرد و سپس در قسمت دوم با شناخت بدست آمده از قسمت اول، به طور خاص در ارتباط با دولت جمهوری اسلامی ایران و به خصوص مسئله حقوق بشر در ایران مورد بررسی شود. همچنین در پایان پیشنهادات و راهکارهایی که به زعم نویسنده می‌توانند در مرتفع نمودن

پیامدهای مذکور متمرثر واقع شوند، ارائه شده است. این مقاله با گردآوری داده‌های کتابخانه‌ای و متون تحقیقی نزدیک به موضوع به روش توصیفی و تحلیلی تهیه شده است.

پیشینه تحقیق

تکنولوژی ارتباطات موضوعی نیست که بتوان به عنوان سوژه‌ای برای پژوهش نسبت به آن بی‌توجه بود. دلیل این موضوع در همه‌گیر بودن، گستردگی و به طور ویژه قدرت تاثیرگذاری عمیقی است که از زمان پیدایش آن تا امروز در شیوه زندگی، ارتباطات بین افراد و گروهها، اثرگذاری بر جنبش‌ها و فعالیت‌های متنوع اجتماعی و سیاسی و نیز تبادل اطلاعات و افکار دارد. از این منظر تکنولوژی ارتباطات، مدام موضوعی است که مورد دقت و کنجکاوی محققان است. افسانه توسلی و انیسه جلالوند (۱۳۹۴) در «استفاده از اینترنت و تمایل به خود اظهاری (مطالعه موردی دانشجویان دختر یکی از دانشگاههای شهر تهران)» ضمن پرداختن به این واقعیت که اینترنت امروز جزئی از زندگی افراد شده است، از متاثر شدن فضاهاى شخصى و خصوصى افراد از این ابزارهاى ارتباطى نیز سخن گفته‌اند. این تحقیق که با روش آماری انجام شده است، بر این موضوع تاکید دارد که نتیجه مطالعه مذکور حاکی از رشد تمایل به خود اظهاری افراد در فضای مجازی است. اعظم شهبندی و زهراکرمی (۱۳۹۴) نیز در مقاله‌ای با عنوان «بررسی الگوی مصرف تلفن همراه در اوقات فراغت جوانان و والدین تهرانی» موضوع تکنولوژی ارتباطات را در یک رابطه بیناسلی مورد بررسی قرار داده‌اند. طبق نتایج بدست آمده از پژوهشان، علاوه بر بالا بودن الگوی مصرف بیش از حد استاندارد بین جوانان، الگوهای مصرف بین آنها با والدینشان متفاوت است. جوانان از اینترنت برای بازی، سرگرمی و به طور کلی تعاملات اجتماعی استفاده می‌کنند. اما با نگرشی متفاوت تر گروه دیگری از پژوهش‌ها تلاش می‌کنند تا معضلاتی را که تکنولوژی ارتباطی پتانسیل بوجود آوردنش را دارد مورد مطالعه قرار دهند. مثلا در پژوهش گنجی و دیگران (۱۳۹۴) «بررسی تاثیر اعتیاد به فناآوری‌های نوین ارتباطی بر از هم گسیختگی خانوادگی در شهرکرد» نویسندگان را به این ارزیابی رسانده است که اعتیاد به این پدیده در مورد مطالعاتی شهرکرد بر نظام خانواده تاثیرگذار بوده است. تمایل به ارتباط دوستی و جنسی خارج از چارچوب خانواده، گرایش به فرهنگ غربی، تضعیف ارزش‌ها و کاهش دینداری، افزایش احساس بیگانگی اجتماعی و بی‌هویتی در جامعه ارتباط مستقیمی با معضل اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی مجازی وجود دارد.

با رویکردی متفاوت دومینیک کاردون^۱ در مقاله خود با عنوان «شبکه‌های اجتماعی آن لاین و فضای عمومی^۲» به این مسئله می‌پردازد که چگونه خود شبکه‌های اجتماعی به گونه‌ای ماهیتشان طراحی شده است که بر ضرورت مشارکت هر چه بیشتر کاربران در این فضاها تاکید دارند. در واقع به زعم این نویسنده، شبکه‌های اجتماعی از کاربرانشان می‌خواهند که ضمن داشتن یک حضور و نمایش مستمر از خود در این شبکه‌ها، فردیت خود را به نوعی با ویژگی و یا ویژگی‌هایی که بر خاص بودگی آنها تاکید دارد، گره بزنند. به زعم این نویسنده، چنین خصیصه‌ای باعث شده است که دیده شدن به طور ممتد جز لاینفک زندگی افراد زیادی باشد که در این فضاها به طور موثری فعالیت‌های مختلف از جمله فعالیت‌های اقتصادی را دنبال می‌کنند.

نزدیک‌تر به موضوع مورد بحث این مقاله، توسط شارل فلیپ داوید و افف بنسه در سال ۱۹۹۷ به چاپ رسید. در این مقاله قدیمی اما بسیار دقیق، نویسندگان از نظریه غالب زمانه خود یعنی وابستگی متقابل دولت‌ها بحث خود را آغاز نموده و با اشاره به شکست نظریه‌ای که اقتصاد و تجارت را متضمن صلح و امنیت بین‌المللی قلمداد می‌نمود، خطرات جدیدی را که در حال رشد کردن بوده‌اند مورد گوشزد نموده‌اند. در این مقاله، گسترش تکنولوژی به طور کلی و تکنولوژی ارتباطات به طور خاص به عنوان یکی از این بحران‌ها که در آینده نزدیک در مقابل دولت‌ها قد علم خواهد کرد، مورد اشاره است.

در پژوهش حاضر، نویسنده قصد دارد تا با تمرکز ویژه بر تکنولوژی ارتباطات و به خصوص توسعه و اشاعه شبکه‌های اجتماعی مجازی ضمن بررسی چگونگی جذب و تاثیرگذاری این شبکه‌ها به معضل آنها در ارتباط با بحث حاکمیت پردازد. این مسئله دقیقا نوآوری مقاله حاضر به شمار می‌آید، چرا که قریب به اتفاق پژوهش‌های بی‌شماری که در این حوزه انجام شده است، بیشتر مسئله را در سطح مسائل اجتماعی، بیناگروهی و بیناسلی و به خصوص روانشناختی در سطح داخلی و بین‌المللی بررسی کرده‌اند. این در حالی است که این پژوهش، منحصرًا تمرکز خود را بر مقوله پیامدهای جهانی‌شدن تکنولوژی ارتباطات قرار داده و موضوع را از بعد حقوق بشری آن در ارتباط با دولت‌ها، ایران بازنگری کرده است. در واقع ضمن پرداختن به پیامدهای این پدیده از بعد سیاسی، چالش‌هایی را که از بعد حقوق بشری برای دولت مذکور به همراه داشته است، مطالعه خواهد کرد.

1 Dominique Cardon

2 Les réseaux sociaux en ligne et l'espace public

چارچوب مفهومی

در دنیای امروز رشد تکنولوژی‌های جدید و در دسترس بودنشان در حوزه ارتباطات باعث شده است تا چهار گوشه دهکده جهانی از این حجم زیاد و سرعت بالای انتقال اطلاعات متاثر شوند، به حدی که انتقال لحظه‌ای اطلاعات از طریق وسایل ارتباط جمعی، ماهواره‌ها و شبکه‌های اجتماعی متنوع، مرزهای جدیدی برای تبادلات نه تنها فی‌مابین دولت‌ها بلکه افراد حقیقی و حقوقی در سراسر جهان شکل داده‌اند (Cardon, 2010: 77). این موضوع باعث شده است تا اخبار پیرامون بحران‌های درون مرزی، تنش‌های فرا-دولتی، حملات تروستی، مطالبات گروه‌های سیاسی داخلی و یا بین‌المللی و اقدامات ضد حقوق بشر و یا حقوق بشردوستانه به سرعت در مقیاس جهانی منتشر شده و منجر به تولید و بازتولید انبوهی از واکنش‌های آنی، خودجوش چه در شکل فردی و چه جمعی شود، تا حدی که تصمیم‌گیرندگان و بازیگران عرصه سیاسی را مجبور به اتخاذ تصمیمات و یا موضع‌گیری زودهنگام از خود نمایند (David et Benessaieh, 1997: 248).

کاربردهای متنوع تکنولوژی اطلاعات در زندگی اجتماعی، اقتصادی و حرفه‌ای افراد قابل انکار نیست، اما اگر بخواهیم منحصرًا در ارتباط با چالش پیشروی دولت‌ها در این زمینه اظهارنظر کرده باشیم، باید گفت که در چنین جو سیاسی تکنولوژیک است که امنیت «دموکراتیزه» می‌شود و در نتیجه، انحصار و یا کنترل اطلاعات از دست دولت‌ها خارج می‌گردد (David et Benessaieh, 1997: 249). بدین منوال، دولت‌ها که در حاکمیت درون مرزی خود تا امروز به طور مستقل و خودمختار عمل نموده‌اند، با نوعی دخالت و کنترل از طریق افکار عمومی در سطح جهانی چه از طرف سایر دولت‌ها و بازیگران سیاسی و چه از طرف افراد و به عبارت دیگر شهروندان جهانی مواجه هستند. بنابراین، دولت‌ها در مقابل پدیده انتشار اطلاعات بی‌شمار که در مورد آنها کنترلی ندارند، به نوعی شکننده هستند: به همین دلیل است که به نظر می‌رسد که «تهدید علیه خودمختاری دولت‌ها که توسط پدیده تکنولوژی گسترش اطلاعات در قرن بیستم ایجاد شده است، از خطر استعمار در دوره گذشته نیز جدی‌تر است (Smith, 1980: 176)». توسعه ابزارهای ارتباطی، قادر است موجی از ایده‌ها، نظرات و افکاری را تولید کرده و به خصوص به معرض نمایش بگذارد که بر جنبش‌های اجتماعی و موضع‌گیری دولت‌ها در مقابل آنها بسیار موثر باشند. در چنین شرایطی، دولت مرکزی اغلب به سختی می‌تواند جنبش‌ها را در سکوت و در چارچوب مرزهای داخلی خود به شیوه‌های سنتی به طور آزادانه و در خفی سرکوب کند. چرا که چنین سرکوبی، به سرعت رسانه‌ای شده و واکنش‌های زیادی را به دنبال خواهد داشت و نهایتاً باعث تبعاتی برای آن دولت خواهد

شد که مهم‌ترین آن می‌تواند شامل زیر سوال رفتن مشروعیتش در مرزهای خود و در صحنه بین‌المللی باشد (David et Benessaieh, 1997: 249). از سوی دیگر در دسترس بودن وسایل ارتباط جمعی، در حال حاضر باعث به راه افتادن جنگ‌هایی از نوع سایبری شده است که از آنها برای بسیج نمودن و استفاده از منابع انسانی و مادی به نفع «جنگ‌های پروپگاندایی» استفاده می‌شود (Cardon, 2010: 74). تاثیرات پروپگانداهای می‌تواند بعضاً با پوشش‌های رسانه‌ای وسیع باعث روانه کردن سیلی از مطالبات در مقیاس بین‌المللی باشد.

این مطالبات اغلب پای مسائل حقوق بشری را به میان می‌آورند. در عمل جهانی‌شدن تکنولوژی ارتباطات، امکان رصد دائم رفتار دولت‌ها را به سهولت پدید آورده است. افکار عمومی، با تشخیص ضد حقوق بشری بودن اقدامات دولت‌ها، تلاش می‌کند تا بر آنها فشار وارد کند. با این حال، شکنندگی این نهاد قدرت، برای کنترل اوضاع و اعمال تصمیمات خود، به غیر از پیچیده بودن نظارت بر تکنولوژی ارتباطات، به تضادی مربوط است که اصل حاکمیت دولت‌ها با اصولی چون آزادی بیان، حفظ حریم خصوصی و همچنین حق آزادی تبادل و انتقال اطلاعات پیدا می‌کند (Cassin, 2022: 22). به عبارت دیگر، دولت‌ها اگر بخواهند با اقدامات قاطع و صریح در مقابل شبکه‌های اجتماعی مجازی مقابله کنند، بلافاصله متهم به عدم رعایت اصول حقوق بشری خواهند شد. در این چشم‌انداز، ج.ا. ایران نیز با همین دست از مشکلات مواجه است؛ تکنولوژی ارتباطات جزئی از زندگی شهروندان شده و آنها را به اشکال مختلف با سایر نقاط جهان حتی دوردست‌ترین جغرافیا پیوند داده است. تاثیرات این پدیده در سال‌های اخیر در زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی جامعه ایرانی به هیچ روی قابل انکار نیست و همواره مورد مطالعه پژوهش‌های مختلف قرار گرفته است. در این مقاله، سوال اصلی از بعد دیگری مطرح است: پیامدهای تکنولوژی ارتباطات به طور ویژه شبکه‌های اجتماعی مجازی در زمینه حقوق بشر برای دولت ج.ا. ایران چگونه بوده است؟ و چه چالش‌هایی را در مقابل دولت مذکور قرار داده است؟

گسترش تکنولوژی ارتباطات و پیامدهای آن برای دولت‌ها

پیشرفت تکنولوژی ارتباطات، به طور ویژه در اشکال متنوع شبکه‌های مجازی قابل مشاهده است. گسترش این شبکه‌ها در حال حاضر با توده‌ای شدن آنها (Cardon, 2010: 78) نیز همراه است که به معنای دسترسی همگانی و آسان در مقیاس جهانی برای تمام گروه‌ها و طبقات اجتماعی است. کاربران و یا همان استفاده‌کنندگان این شبکه‌ها به طور مدام در حال افزایش هستند. مطابق با آمار ارائه شده در سال ۲۰۲۲، بیشتر از ۶۰ درصد

از جمعیت جهان یعنی نزدیک به ۴ میلیارد و دو دهم درصد روی شبکه‌های مجازی فعال ارزیابی شده‌اند. بر اساس همین مطالعه، زمان متوسطی که هر یک از کاربران در طول شبانه‌روز در این شبکه‌ها صرف می‌کنند، بیش از ۱۴۵ دقیقه تخمین زده شده است (Cassin, 2022: 19). این آمارها آشکار می‌کند که تا چه اندازه شیوه‌های جدید ارتباطی از طریق چنین شبکه‌هایی اجتناب‌ناپذیر است، همچنین بیانگر این واقعیت است که این ابزار، با ایجاد شور و هیجان زیاد برای برقراری ارتباط در این اشکال جدید، افراد را به طور ناخودآگاه به سمت آنها سوق می‌دهد. پیوندهای جدید بین افراد، گروه‌ها و اجتماعات مختلف در شبکه‌های اجتماعی مجازی به گونه‌ای است که در شیوه‌های سنتی با در نظر گرفتن فاصله‌های دور و نزدیک جغرافیایی هرگز چنین امکانی وجود نداشته‌است. در نتیجه، بسیاری از افراد که در دنیای واقعی از نوعی کمبود ارتباط، بنا به دلایل متعددی مثل مسائل شخصیتی و یا اجتماعی احساس انزوا داشته‌اند، امروز به کمک این ابزار توانسته‌اند خود را به شبکه و یا شبکه‌هایی پیوند دهند و نسبت به آنها احساس تعلق داشته باشند، بدون اینکه خود را مجبور به تن دادن به کدها و قواعد عرفی و اجتماعی از پیش تعیین شده بر روابط دوستی و حرفه‌ای در فضای واقعی احساس کنند. (Giusti et Kadige, 2021: 15). بنابراین باید گفت که تکنولوژی ارتباطات، در کمترین مقیاس خود شیوه‌های جدید تبادل را در قلب خانواده، دوستان، مراکز و محیط‌های کاری و حرفه‌ای، شبکه‌های همسایگی، بازیگران و فعالین سیاسی و اجتماعی، کادرهای آموزشی ایجاد می‌کند و به هریک از آنها فرصت بیان خود، بیان نظرات و اعتقادات را در زمینه‌های مختلف اعطا می‌نماید. افراد در این شبکه‌ها می‌توانند از مرزهای زمانی و مکانی فراتر رفته و حتی روابط گذشته و به نوعی گمشده‌های خود در زمان را، بار دیگر یافته و ارتباطشان را بازسازی کنند (Cassin, 2022: 137). از دیگر محاسن تکنولوژی ارتباطات، ایجاد فرصت‌های ارتباطی گسترده در زمینه شغلی و حرفه‌ای است. بسیاری از افراد، کسب و کارهای خود را به فضای مجازی انتقال داده و با کسر هزینه‌های فعالیت حرفه‌ای در فضای واقعی، از طریق این وسایل به فعالیت‌شان ادامه می‌دهند. امروزه کسب و کارهای آن لاین، امکان برقراری ارتباط با مشتریان، شرکت‌ها، همکاران و حتی دورکاری را برای بخش‌های زیادی از جمعیت فعال در کشورهای مختلف ایجاد کرده است. علاوه بر این، بسیاری از مشاغل تولید شده در سالهای اخیر و با رشد تکنولوژی ارتباطات دقیقاً، از راه همین تکنولوژی و در ارتباط با آن شکل گرفته است. به عبارت دیگر، تکنولوژی ارتباطات شیوه‌های جدید تجارت، سرمایه‌گذاری و فعالیت‌های اقتصادی را به صورت مجازی و با قواعد جدید بوجود آورده است (Cassin, 2022: 73).

نکته مهم و غیرقابل انکار که در کنار این روابط وجود دارد، مربوط به چرخش اطلاعات و سرعت آن می‌باشد: سرعت انتقال و نشر اطلاعات، دسترسی لحظه‌ای و امکانی که برای قسمت کردن آنها با بقیه و اظهار نظر در موردشان وجود دارد، از جمله مزایای تکنولوژی ارتباطات در دنیای امروز به شمار می‌آید. در عمل برخلاف گذشته که دولت‌ها اصولاً اطلاعات را در اختیار داشته و در مورد انتشارش برای عموم مجاز به تصمیم‌گیری بودند، در حال حاضر، خارج از اقتدار دولت‌ها و حتی شاید در جغرافیایی دورتر از مرزهای جغرافیایی دولت، این اطلاعات تولید شده و اشاعه می‌یابند. به طور کلی، باید گفت که انقلابی که در ارتباطات و خدمات از طریق تکنولوژی ارتباطات رخ داده است، در عمل یک روی سکه این پدیده می‌باشد، چرا که تکنولوژی ارتباطات را نمی‌توان به همین بعد عملی آن که نقطه مثبتی در کارنامه آن به حساب می‌آید، تقلیل داد و جنبه‌های منفی و دردسرساز آن را نادیده گرفت. چالش‌های بزرگ در مقابل دولت‌ها را می‌توان در موارد زیر دسته‌بندی نمود:

حقوق بشر و مشروعیت دولت‌ها: در حقوق بین‌الملل سنتی، مشروعیت دولت‌ها در حوزه دورنی حاکمیت‌ها تعریف می‌شد و در ارزیابی و سنجش آنها در حقوق بین‌الملل بی‌تأثیر بود (سرتیپی، ۱۳۹۵: ۶۳). اما هم‌اکنون، از دو جنبه این مفهوم تغییر کرده است؛ اول اینکه مشروعیت از حوزه درونی به حوزه بیرونی حاکمیت‌ها تسری یافته است و به همراه ارتقا حقوق بشر، در حقوق بین‌الملل، مشروعیت دولت‌ها و تمامی عناصر متأثر از آن نیز مانند اصل تعیین سرنوشت و امثالهم، دچار تغییر شده است. دوم اینکه، در حوزه داخلی نیز مشروعیت تغییر ماهیت داده و ضمانت آن به عنوان یکی از راهبردهای متصور در رژیم‌سازی‌های جدید در حقوق بین‌الملل مطرح و تعقیب می‌شود (سرتیپی، ۱۳۹۵: ۶۳). درک جدید از مفهوم مشروعیت دیگر، صرفاً به مرزهای داخلی محدود نیست و دولت‌ها نمی‌توانند به استناد اصل حاکمیت مطلق و تأکید بر عدم مداخله سایر بازیگران هم‌تراز خود بر امور داخلی‌شان به کنترل، سرکوب، مدیریت و سازماندهی مطابق با اراده خود اقدام نمایند. در چنین شرایطی باید گفت که پیامد حقوق بشری جهانی شدن تکنولوژی مذکور دارای دو بعد است: بعد اول، به کمک این تکنولوژی اعمال و رفتار مغایر با اصول بنیادین حقوق بشر بازتاب داده می‌شود، دوم، کنترل این ابزار به منظور حفظ اقتدار قدرت عمومی، خود عملی ضد حقوق بشری است. بنابراین دولت‌ها با چالشی اساسی و پارادوکسال در این مقوله برخورد کرده‌اند. تلاش برای قانونمند کردن این ارتباطات نوین، محدود کردن فضاهاى مجازى، کنترل و یا حتى سانسور از جمله راهکارهایی است که نظام‌های سیاسی مختلف اعمال می‌کنند. در واقع به نظر می‌رسد که دولت‌ها اگر بخواهند به طور کامل

تکنولوژی ارتباطات را آزاد بگذارند، با تهدیدات جدی در زمینه امنیت داخلی خود مواجه خواهند شد و چنانچه آنها را مورد سانسور و محدودیت قرار بدهند، به مداخله در امور شخصی شهروندان و عدم رعایت آزادی‌های فردی و اجتماعی آنان متهم می‌شوند. فرض دوم به طور قطع، مشروعیت یک دولت را زیر سوال خواهد برد.

فقدان یک رژیم حقوقی و قضایی هماهنگ، همه جانبه و کارآمد: نوظهور بودن تکنولوژی ارتباطات، گسترش جهانی و سرعت بالای تحول و پیشرفت در آن، ماهیت این پدیده را به گونه‌ای رقم زده است که احاطه بر آن، تحت یک رژیم قضایی موثر اگر نگوییم که امکان‌پذیر نیست، بسیار دشوار به نظر می‌رسد. هر چند، تراکم متون بین‌المللی و قوانینی که سعی دارند تا فضای دیجیتال را چارچوب‌مند نمایند، کم نیستند، اما حتی در آزادترین دولت‌ها، سوالات مهمی در ارتباط با این شبکه‌ها مطرح شده است؛ تنظیم نظام بازار، کنترل محتوا، راستی‌آزمایی داده‌های منتقل شده، حمایت از داده‌ها و اطلاعات شهروندان، مسئول کردن کاربران در مقابل اعمال، رفتار و گفته‌هایشان در فضای مجازی، حفظ حریم خصوصی، میزان دسترسی، انطباق این شبکه‌ها با محدودیت‌های قانونی و قضایی تصویب شده و غیره. ابعاد جهانی و فرامرزی تکنولوژی، مدغم بودن حریم‌های شخصی و عمومی، ادغام فعالیت‌های شخصی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی، متفاوت بودن ساختارهای سیاسی و قضایی دولت‌ها و تضاد منافعشان از جمله عواملی هستند که رسیدن به این هدف را در کوتاه مدت دور از انتظار قرار داده است (Giusti et Kadige, 2021: 15).

تهدید علیه امنیت داخلی و بین‌المللی: شبکه‌های اجتماعی با توجه به سازمان‌دهی ارتباطات گسترده اقتصادی، تجاری، تبادل اطلاعات و در ارتباط قراردادن گروه‌ها و افراد موجب شده‌اند تا جریان‌های موازی، ضددولتی و حتی تروستی، قاچاق، پولشویی و غیره خارج از مرزهای کشورها، ولی کاملاً مرتبط با آن رشد کنند، بدون اینکه دولت درگیر شده در بحران، بتواند اقدامی به موقع برای دفع و خنثی کردن آن از خود بروز دهد. به عبارت دیگر، اگر در گذشته نیروهای نظامی و انتظامی در درون مرزها اقدام به کشف جرائم و دستگیری مجرمین می‌کردند، شیوه‌های جدید ارتباطی، باعث شده است تا روش‌های سنتی کشف اقدامات محل نظم عمومی و امنیت داخلی نیز ناکارآمد به نظر برسند (Cassin, 2022: 147). از سوی دیگر، خود مقوله نشر اطلاعات با سرعتی غیرقابل کنترل، دولت‌ها را در مسلط شدن بر اوضاع عاجز می‌نماید. در واقع امنیت که تا دیروز در چارچوب مرزها قابل کنترل بود و به مدد نیروی نظامی قدرتمند حفظ می‌شد، اکنون بسیار شکننده‌تر شده است. عدم کنترل بر تکنولوژی که به شکل لجام گسیخته‌ای در

حال پیشرفت است، قدرت عمومی را در مقابل چالش‌های جدید سیاسی، قضایی و بین‌المللی قرار داده است.

رویارویی دولت‌ها با اصول بنیادین حقوق بشر و دمکراتیک: بهار عربی یا بیدار اسلامی (۲۰۱۰)، جنبش می‌تو (۲۰۱۷)، شورش جلیقه‌زرها (۲۰۱۸)، قتل ساموئل پتی (۲۰۲۰) همگی بازتاب‌های جهانی مهمی داشتند که به کمک شبکه‌های اجتماعی به طور لحظه‌ای به سراسر دنیا مخابره می‌شدند. شبکه‌های اجتماعی در این حوادث از سطح پلتفرم‌های ارتباطات شخصی فراتر رفته و اذهان جهانی را در مورد هر یک از این وقایع همراه نموده و پیرامون آنها دگرگون ساختند. (Cardon, 2010: 76).

در ظاهر به نظر می‌رسد که دسترسی همگانی به این شبکه‌ها و امکان آزادی عمومی که برای تک تک افراد به ارمغان می‌آورد، راه را برای دستیابی به یک جامعه دمکرات و استوار بر ارزش‌های حقوق بشری همچون برابری و آزادی بیان، درست همان‌طور که رویای وعده داده شده در عصر روشنگری بود، محقق ساخته است. پایه‌گذاران شبکه‌های اجتماعی در دهه نود بر این عقیده اصرار داشتند که می‌بایست این پلتفرم‌ها به طور کامل، آزاد بوده و به فضایی برای دسترسی افراد اجتماعی به حق آزادی بیان و عقیده بدل شوند. آنها معتقد بودند که این شکل از آزادی بیان و امکان قسمت نمودن آن با دیگران، باعث می‌شود تا دموکراسی بیش از هر زمان دیگری به آرمان خود نزدیک شود. این باور با گسترش تکنولوژی‌های اطلاعات نه تنها به حقیقت نپیوست، بلکه در مواردی نقض خود را نیز اثبات نمود. نمونه بسیار بارز آن به انتخابات ۲۰۱۶ آمریکا و نقشی که شبکه اجتماعی فیس‌بوک برای تاثیر بر کاربرانش در این زمینه از آن سود جست برمی‌گردد. این رسوایی جهانی برای فیس‌بوک، زمینه‌ای برای تامل و بازنگری در این خوش‌بینی بود که هدایت افکار عمومی را در شکل گردش آزاد اطلاعات بدون اعمال فیلتر توسط دولت‌ها، بهترین راه دستیابی به دموکراسی و تضمین حقوق اساسی بشر معرفی می‌کرد. این رسوایی، همچنین به اثبات این واقعیت منجر شد که خود این شبکه‌ها چگونه ممکن است به طور نامحسوس و فقط با سیاست تاثیرگذاری غیرمستقیم، دست به کنترل مردم و دستکاری انتخاب آزاد شهروندان بزنند (Collard, 2012). به عبارت دیگر، در حذف و یا کم‌رنگ کردن نقش حاکمیت، این خود تکنولوژی است که ابزاری برای اعمال قدرت می‌شود. در نتیجه برخلاف تصور عام، شبکه‌های اجتماعی دست به طبقه‌بندی و سلسله‌مراتبی نمودن اطلاعات زده و از این طریق، واکنش کاربران را تحت کنترل قرار می‌دهند. بنابراین نقض اصول بنیادین حقوق بشری که در این شبکه‌ها بسیار حساسیت‌زا به شمار می‌آید، گاهی توسط خود آنها انجام می‌شود؛ تقلب و دستکاری، اشاعه اطلاعات نادرست،

خشونت‌های کلامی، فحاشی، دامن زدن به بی‌ثباتی و آناشسی، فاصله‌گیری از بی‌طرفی سیاسی همگی از جمله مواردی هستند که ناقض حقوق بنیادین انسان به شمار می‌روند.

مدغم شدن فضای خصوصی و عمومی: در شبکه‌های اجتماعی مجازی، رابطه فرد با جهان شخصی خود و جان بیرون از خود دستخوش تغییر اساسی می‌شود. حفظ و ارائه تصویری خوب از خود به یک دلمشغولی، نه تنها برای سلبریتی‌ها، بلکه برای بخش عظمی از کاربران تبدیل شده است. در عمل شاهد نوعی پاک‌شدن مرزهای زندگی خصوصی با زندگی عمومی و حرفه‌ای هستیم. دومینک کاردون بر این باور است که فردگرایی در شکل تمام عیار خود در فضای مجازی به نمایش گذاشته می‌شود. این شبکه‌ها با دمکراتیزه کردن روابط، از فرد می‌خواهند که اعمالی را که حاوی نمایشی از خود و زندگی خصوصیش است، به طور ممتد در معرض دید سایرین قرار دهند (Cardon, 2010: 78). به عبارت دیگر، کاربران در نمایشی شرکت می‌کنند که چیزی جز جزییات زندگی فرد نیست که خود را به صورت تولید محتوا درآورده و با بقیه کاربران قسمت می‌شود. در این روند، این حریم خصوصی است که به شدت محدود شده است. این ابزارها به طور مدام از فرد مطالبه می‌کنند که هر روز بیش از پیش به نمایش خود و صحنه‌هایی از زندگی خود بپردازند. پاک‌شدن مرزهای خصوصی و عمومی، دولت‌ها را با سوالاتی مواجه می‌کند که به قواعد، حدود و تغور تعیین شده در هر دو حوزه در فضای واقعی را می‌بایست به شیوه‌ای دیگر در فضای مجازی مورد بازنگری قرار دهند.

عدم مسئولیت‌پذیری: در کنار تمام نکات مثبتی که برای فضای مجازی برشمرده می‌شود، نمی‌توان از میزان بالای نفرت‌افکنی، فحاشی و جنگ‌های روانی که به اشاعه خشونت کلامی و رفتاری منجر می‌شود، چشم‌پوشی کرد. دسترسی نامحدود همه گروه‌های سنی، حتی افراد بسیار جوان‌تر که همچنان نیازمند آموزش‌های رسمی و تربیت هستند، باعث شده است که نسل امروز قبل از رسیدن به بزرگسالی، در شبکه‌هایی عضویت یابند که محل مناسبی برای رشد خودشیفتگی بوده و اغلب با ارزش‌های اخلاقی سنتی در تضاد می‌باشند. این نسل به سرعت روند اجتماعی‌شدن را از این طریق طی نموده و برای خود هویت‌سازی می‌نماید (Collard, 2012). تکنولوژی ارتباطات در جریان آموزش و هویت‌یابی تا حدود زیادی موفق شده است که مرزهای جغرافیایی را متزلزل کند؛ ارزش‌ها و قواعد محلی و بومی در نتیجه، جای خود را به الگوهایی می‌دهند که بنا به هر دلیل معلوم و یا نامعلوم توانسته‌اند خود را نشر و باز نشر داده و به شکل یک الگوی مسلط و همگانی بدل کنند (Collard, 2012). بدون اینکه بتوان آموزش‌های مفید در حوزه‌های متنوع را از طریق تکنولوژی ارتباطات کم‌ارزش جلوه داد، نقش این پدیده را در تولید حجم بالایی

از محتواهای نامناسب، دروغین، احساسی و منافی اخلاقیات که فرد را در تضاد با محیط خود قرار می‌دهد، نادیده انگاشت.

تقویت نظام سرمایه‌داری از طریق تبلیغات: یکی از تحولاتی که به دنبال گسترش تکنولوژی ارتباطات رخ داده است، به تبلیغات برمی‌گردد. در این زمینه شاهد یک جهش تبلیغاتی در انواع پلتفرم‌های ارتباطی پرکاربر هستیم. چنانچه گفته شد فضای مجازی با ایجاد امکان برای کسب و کارها و فعالیت‌های اقتصادی و حرفه‌ای باعث شده است تا اشکال جدیدی از کار و درآمدزایی بوجود آید و به نوعی در پیشبرد موتور اقتصادی و تجاری جوامع نقش مهمی بازی کند. با این وجود، این شبکه‌ها خود باعث رشد تبلیغاتی شده‌اند که در نهایت به نفع نظام سرمایه‌داری تمام شده است. اثر مخرب این حجم بالا از تبلیغات رشد مصرف‌گرایی است که در نهایت به نفع نظام سرمایه‌داری تمام می‌شود (Cassin, 2022: 209).

در یک نگاه کلی، پیامدهای ذکر شده که صرفاً برخی از تبعات تکنولوژی ارتباطات را دربرمی‌گیرند، معضل‌هایی را برای همه دولت‌ها بوجود آورده‌اند. بنابراین وضعیت دولت ج.ا.ایران نیز نمونه‌ای استثنایی نبوده و می‌بایست آن را در امتداد چالش‌های پیشروی همه دولت‌ها ملاحظه نمود.

پیامدهای حقوق بشری جهانی شدن تکنولوژی ارتباطات برای دولت

ایران

از زمانی که اینترنت وارد ایران شده است، به تعداد کاربران در گروه‌های سنی مختلف هر روز اضافه‌تر می‌شود، با توسعه زیرساخت‌های فضای مجازی به خصوص تحت تاثیر پاندمی کرونا و ویروس، مشاغل اینترنتی و یا همان کسب و کارهای آنلاین با سرعت افزایش یافتند. در سال ۱۳۹۶ کاربران اینترنت در ایران بیش از ۵۶ میلیون برآورد شده بودند. در سال ۱۳۹۷ ایران با بیش از ۲۰ میلیون کاربر اینستاگرام رتبه هفتم را در جهان برخوردار بوده است (مشرق نیوز، ۶ اردیبهشت ۱۳۹۷). این رقم در سال ۱۳۹۹ با یک افزایش ۱۲ درصدی دربرگیرنده بیش از ۶۵ درصد از افراد ۱۵ ساله‌ای می‌شد که حداقل در یک شبکه اجتماعی عضو بودند (اقتصاد ۲۴، ۲۷ شهریور ۱۴۰۰). مطابق با گزارش مرکز آمار ایران سهم مجازی در زندگی ایرانی‌ها حاوی سه نکته است: نخست اینکه میزان عضویت در شبکه‌های اجتماعی از میزان ۵۳ درصد در سال ۱۳۹۶ به ۶۵ درصد در سال ۱۳۹۹ رسیده است. مورد دوم اینکه متوسط حضور روزانه در شبکه‌های اجتماعی در حدود ۳۰ دقیقه در بازه زمانی مذکور افزایش داشته و به رقم یک ساعت و ۳۲ دقیقه در روز

رسیده است. در نهایت اینکه واتس آپ و اینستاگرام به ۲ گزینه اصلی فعالیت در شبکه‌های مجازی پرکاربر ایرانی در سال گذشته بدل شده‌اند (اقتصاد ۲۴، ۲۷ شهریور ۱۴۰۰). فضاهای مجازی به بخشی از زندگی روزمره، حرفه‌ای و معاشرتی شهروندان ایرانی بدل شده‌اند.

درست مثل سایر جوامع، افزایش کاربران و گسترش استفاده‌های چندوجهی از جمله فعالیت‌های حرفه‌ای، اقتصادی، سیاسی، چالش‌های جدیدی را در مقابل دولت ج.ا.ایران در زمینه نظارت، کنترل و ساماندهی دقیق آنها ایجاد نموده است. چالش‌های دولت از بعد سیاسی و امنیتی در سال‌های اخیر گاه‌ها بسیار جدی بوده است، چرا که تکنولوژی‌های ارتباطی به مثابه فضاهای عمومی نقش مهمی در بسیج نمودن همگانی و جهت‌دهی به افکار عمومی بازی کرده‌اند. در همین راستا است که از سال ۲۰۰۶ به بعد که فیس‌بوک به عنوان اولین شبکه اینترنتی ارتباطی، کاربران زیادی به خصوص جوانان را به خود جذب نمود، شاهد سانوسر چندین شبکه اجتماعی و فیلتر آنها در سطح داخلی از جمله فیس‌بوک، توئیتر، اینستاگرام، تلگرام و واتس آپ هستیم. این فیلترینگ که اغلب پس از جنبش‌های اجتماعی و قدرتی که این پلت‌فرم‌ها در بسیج بخشی از جامعه و نیز در انتشار اخبار متنوع بدون راست‌آزمایی انجام می‌دهند، رخ داده است. هرچند فیلتر نمودن با فیلتر شکن‌ها، باعث دور زدن محدودیت و ممنوعیت استفاده می‌شود، اما این سطح بالای اقدام یعنی حذف یک پلتفرم ارتباطی، بیانگر پیامد و پیامدهایی است که ریشه در دشواری کنترل و تسلط بر تکنولوژی ارتباطات برای قدرت عمومی بوجود آمده است. پیامدهای حقوق بشری برای دولت ج.ا.ایران در ارتباط با جهانی شدن تکنولوژی ارتباطات را می‌توان از طریق پیامدهایی شناخت که مطابق با پژوهش‌های میدانی انجام شده در سال‌های اخیر به عنوان سه پیامد سیاسی اینترنت در ایران در عرصه سیاسی معرفی شده‌اند:

کاهش مشارکت سیاسی: نظریه‌پردازان بر این باورند که با افزایش تعاملات اجتماعی بین افراد یک جامعه و بالا رفتن سطح آگاهی و اطلاعات سیاسی، شانس مشارکت سیاسی آنها نیز افزایش خواهد یافت. امیر سیاه‌پوش در مقاله‌ای در ارتباط با سرمایه اجتماعی در ایران خلاف این باور را اثبات نموده و اظهار می‌دارد که در ایران با بالارفتن سطح تحصیلات و رفاه اجتماعی، میزان اعتماد و مشارکت سیاسی افراد کمتر می‌شود. او که پژوهشش را با جامعه آماری دانشجویان انجام داده است، علت این موضوع را تا حدودی متأثر از فضای حاکم بر دانشگاه‌ها می‌پندارد که در برخی موارد با ارزش‌های جامعه تطابق ندارند (سیاه‌پوش، ۱۳۸۷: ۱۱۶). در امتداد همین پژوهش، اشتریان و امیرزاده، در سال ۱۳۹۴ در تحقیق خود پیرامون تاثیر شبکه‌های مجازی بر میزان مشارکت سیاسی نتیجه

گرفته‌اند که در ایران اکثریت کاربران شبکه‌های اجتماعی مجازی را افراد تحصیل کرده و طبقات متوسط به بالای جامعه شکل می‌دهند. این افراد که نارضایتی‌های خود را در فضای مجازی منعکس می‌کنند، از این فضا برای بیان خود سود جسته و کمتر به مشارکت سیاسی در فضای واقعی علاقمند هستند (اشتریان، امیرزاده، ۱۳۹۴: ۸۳۸). به زعم آنها کسانی که هر روز بخش عمده‌ای از وقت خود را در این شبکه‌ها می‌گذرانند، تمایلی برای حضور فیزیکی در نهادهای مردمی، شوراها و سازمان‌های غیردولتی در خود حس نمی‌کنند؛ «شبکه‌های اجتماعی مجازی ماهیت مشارکت به طور عام و مشارکت سیاسی به طور خاص را دچار دگرگونی کرده است، به صورتی که فراگیر شدن این تغییر مشارکت از فضای اجتماعی (واقعی) به فضای مجازی در آینده نزدیک دور از ذهن نخواهد بود.» (اشتریان، امیرزاده، ۱۳۹۴: ۸۳۹).

تاثیر شبکه‌های ارتباطات مجازی در راه‌اندازی جنگ نرم در جنبش‌های اجتماعی: جامعه ایرانی مثل سایر جوامع، دستخوش تلاطم‌ها، اعتراضات، جنبش‌ها و فعالیت‌های گروه‌هایی است که به دنبال تضاد فکری و یا منافع با حاکمیت دچار اختلاف و تنش می‌شوند. این دست از تحركات، هر چند اصولاً برای دولت می‌تواند چالش برانگیز باشد، اما در ذات خود حامل پیامی جز حق شهروندان به آزادی بیان و عقیده نیست. با این وجود، در سال‌های اخیر به خصوص از زمان حوادث بعد از انتخابات ۱۳۸۸، این جنبش‌ها اغلب با فرضیه جنگ نرم مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. ابزار اصلی جنگ نرم در دنیای امروز رسانه‌ها و شبکه‌های گسترده ارتباطات می‌باشند. حسینی و دیگران در پژوهشی که در سال ۱۳۹۳ انجام دادند، حوادث سال ۱۳۸۸ را بار دیگر با دقت مورد بررسی قرار دادند و تلاش کردند تا بین شبکه‌های مجازی مثل فیس‌بوک و توئیتر و میزان دخالت آنها در حوادث به وقوع پیوسته ارتباط برقرار کنند. نتیجه مطالعاتشان، نه تنها وجود این رابطه را نفی نکرد، بلکه جنگ نرمی را که به طور خاص از سمت ایالات متحده آمریکا در زمینه براندازی نظام حاکم در ایران و مخدوش کردن ساختار سیاسی به طور مشخص از طریق این شبکه‌ها دنبال شده بود آشکار ساخت.

تضعیف هویت ملی و مذهبی: مقوله هویت ملی و محلی مردم یک سرزمین همواره در برابر پدیده جهانی شدن اصول و ارزش‌ها و شیوه‌های زندگی باعث ایجاد نگرانی در دولت‌ها شده است. جهانی شدن ارزش‌ها، فرهنگ‌ها، شیوه‌های زندگی، خرده فرهنگ‌ها و ... خود را بی پروا از طریق شبکه‌های مجازی تقویت کرده است. گام برداشتن به سمت یک فرهنگ فراگیر و در حال جهانی شدن به طور تلویحی بی‌توجهی و یا کم‌رنگ شدن فرهنگ‌های محلی و بومی را به دنبال دارد. این موضوع علت مهمی است که هویت‌های

ملی به آرامی خود را با هویت‌های دیگری که بیشتر مورد توجه و تبلیغ هستند، سازگار و هماهنگ می‌نمایند. در این زمینه فضای مجازی توانسته است از یک سو شکل‌گیری هویت‌های فراملی و از سوی دیگر هویت‌های فروملی (قومی) را تقویت کند (رفیع، عباس‌زاده مرزبالی، ۱۳۹۸: ۱۰۷). علاوه بر این، شبکه‌ها به همان اندازه که هویت ملی و مذهبی را تضعیف می‌کنند، به شکل‌گیری هویت‌های جهانی و بیشتر متأثر از فرهنگ کشورهای غربی و الگوهای غالب زندگی در آنها منجر شده‌اند (رفیع، عباس‌زاده مرزبالی، ۱۳۹۸).

نگاهی کلی به سه پیامد توضیح داده شده که به طور خاص برای دولت ایران تنش‌زا است، معضل حقوق‌بشری را برای ایران به خوبی بازنمایی می‌کند. جمهوری اسلامی ایران به دنبال یک انقلاب مذهبی بوجود آمد. آرمان‌های ضد استعماری و غرب‌ستیزی این انقلاب که به خوبی در دستگاه فکری و ساختار سیاسی جمهوری اسلامی خود را بازتاب داد، محل اصلی تعارضاتی شده است که در طول ۴۰ سال گذشته، در روابط و دیپلماسی این دولت با کشورهای غربی قابل ردیابی است. تحریم‌های پیاپی و تلاش برای منزوی ساختن ایران از جمله اهداف برنامه‌ریزی‌شده مخالفین جمهوری ایران به شمار می‌روند. در همین راستا، از زمان گسترش تکنولوژی ارتباطات، سیاست مذکور با ابزاری نمودن این تکنولوژی از آنها برای رسیدن به اهداف خود در راستای تضعیف هرچه بیشتر دولت ایران استفاده می‌کند.

مسئله حقوق بشر در ایران، صرف نظر از چگونگی آن، به طور مشخص یک مسئله سیاسی شده و جانبدارانه است. شبکه‌های اجتماعی مجازی امروز از مهمترین ابزار جهت تبلیغ علیه دولت ایران و نظام حاکمیت آن برای گروه‌ها، اشخاص، رسانه‌ها و دولت‌های معاند با جمهوری اسلامی ایران به شمار می‌روند. این نهادها، تلاش می‌کنند تا از هر حادثه‌ی سیاسی، اجتماعی، مشکلات اقتصادی و اعتراضات مسالمت آمیز و در چارچوب قانون، به نفع اهداف خود سود جسته و با بهره‌برداری از آن، مسئله را از نگاه نقض حقوق بشر در ایران برای افکار عمومی تفسیر و تحلیل نمایند. در واقع، در اینجا حقوق بشر درست مثل قبل، حربه‌ای سیاسی است. این موضوع در نهایت موجب شده است، تا بر عملکرد دولت ایران و اقداماتش با حساسیت نگریده شود و اقدامات بازدارنده، محدودکننده و یا هشداردهنده‌ای که در خصوص تکنولوژی ارتباطات انجام می‌دهد، با عینک بدبینی نگریده شود.

پیشنهادات و راهکارهای عملی

به منظور مرتفع ساختن معضلات پیشروی دولت، با توجه به پیامدهایی که مورد شناسایی قرار گرفت، پیشنهادات زیر ارائه می‌شوند:

گسترش نهادهای غیردولتی حقوق بشری و ساختارهای دمکراتیک: از جمله مهم‌ترین نهادهایی که فقدان آنها در جامعه ایرانی احساس می‌شود، نهادهای مدنی و سازمان‌های غیردولتی فعال در عرصه‌های اجتماعی و حقوق بشری است. این نهادها در نقش میانجی در تصحیح رابطه شهروندان و دولت می‌توانند بسیار موثر عمل نمایند. این نهادها، شکاف بین حاکمیت و شهروندان را تعدیل می‌نمایند؛ «ضرورت ایجاد و تقویت این سازمان‌ها را می‌توان در تحقق اهدافی چون کوچک‌سازی دولت، توانمندسازی مردم و افزایش سرمایه اجتماعی، کارآمدسازی نظام اقتصادی، بهینه‌سازی فرآیند، برنامه‌ریزی و مقابله با آسیب‌ها دانست (یعقوبی و دیگران، ۱۴۰۰). برخی تحقیقات نشان می‌دهند که حضور فعال سازمان‌های غیردولتی در جوامع و کارکردهای مثبت آنان می‌تواند چالش مشارکت عمومی را برای دولت‌ها کاهش دهد (Aldashev, 2019). بنابراین می‌شود این سوال را مطرح کرد که چنانچه سیاستگذاری منسجم و کارآمدی در این زمینه صورت گرفته و بهره‌گیری از پتانسیل این نهادها از سر گرفته شود، آیا آنها می‌توانند تا حدود زیادی درصد مشارکت سیاسی و اجتماعی را ارتقا بخشند؟ وجود نهادهای که در رصد و بیان مسائل حقوق بشری و یا موارد نقض آنها چه در فضای اجتماعی واقعی و چه مجازی پیشقدم باشند، می‌تواند گام مهمی را در جهت اعتمادسازی به اخبار داخلی و تقویت روحیه مشارکت سیاسی بردارد.

تدوین قوانین قضایی هماهنگ با قوانین بین‌المللی و همکاری‌های بین‌المللی: در سال‌های گذشته رویکرد اصلی جمهوری اسلامی ایران به مقوله آزادی‌های فردی، حریم خصوصی و نیز آزادی بیان در چارچوب امنیت ملی، حفظ نظم عمومی و دفاع از چارچوب‌های نظام جمهوری اسلامی بوده است؛ «در این نگاه، امنیت ملی، مفهومی جدا از حقوق عمومی نبوده و انجام مجازات و تعیین جرایم برای مقابله با برهم‌زنندگان نظم و امنیت شهروندان، همانا تلاش برای محقق ساختن زندگی امن برای مردم است. احکامی مثل محاربه، بغی، افساد فی الارض که بیشتر در ارتباط با افرادی که به دنبال برهم زدن نظم و امنیت جامعه هستند، در همین راستا قابل تفسیر است. در نتیجه حقوق و آزادی‌های بنیادین تا زمانی که امنیت عمومی و مصالح نظام را هدف قرار دهند، مشمول جرائم علیه امنیت نمی‌شوند. (هاشمیان جزی، هاشمی، ۱۴۰۰: ۲۹)». هرچند تنظیم جرایم و مجازات‌ها بر پایه حفظ مصالح و امنیت ملی رویکرد مهم و به جایی به شمار می‌رود، ولی به نظر می‌رسد که امروزه با توجه به درهم تنیدگی فزاینده جامعه جهانی، حاکمیت ملی

تحت الشعاع حاکمیت فراملی قرار گرفته است، به طوری که سیاست‌های هر دولتی، تحت رعایت چارچوب‌ها و رویه‌های مرسوم در حوزه بین‌المللی قابل اتخاذ و اعمال می‌باشد. در حقیقت، حکومت‌ها میزان موثری از اقتدار خود را به «حکومت جهانی» واگذار کرده‌اند. چنین حکومتی با روی آمدن گفتمان «حقوق بشر» و «شهروند جهانی» پدیدار شده است (ویژه و پتفت، ۱۳۹۵:۲۶).

سیاست‌گذاری‌های آموزش و فرهنگي : آموزش پیرامون تکنولوژی ارتباطات ابعاد چندگانه‌ای دارد که می‌تواند یا به‌طور مستقیم و یا در قالب برنامه‌های کلان فرهنگی و حتی سرگرمی، انتقال دهنده پیام‌های خود به جامعه هدف باشد. در این زمینه، مهم‌ترین گروهی که نباید از آموزش آنها غافل بود، کودکان هستند. استفاده‌کنندگان اصلی تکنولوژی نسل‌های جوانتر هستند؛ حتی اگر به دلایلی به جا از رشد تکنولوژی ارتباطات راضی نباشیم، ناگزیر به پذیرش این واقعیت هستیم که این گروه‌های سنی، فرزندان عصر تکنولوژی ارتباطات هستند. پس شاید بهتر باشد به جای فلیتر کردن شبکه‌هایی که در عمل سانسور آنها دور زده می‌شود، سرمایه‌گذاری‌های بلندمدتی برای تقویت هر چه بیشتر برنامه‌های آموزش و فرهنگی ترتیب داده شود که بتوان به کمک آنها به آگاه‌تر ساختن این نسل به موقعیت فردی و اجتماعی خود در این شیوه‌های جدید ارتباطی پرداخت.

نتیجه‌گیری

امروزه تردیدی نیست که تکنولوژی ارتباطات به حدی گسترش یافته است که به بخشی مهم از زندگی ساکنان کره زمین بدل شده است. شیوه‌های نوین ارتباطی، با تمام محاسن بی‌بدیلی که به زندگی فردی و اجتماعی عصر حاضر بخشیده‌اند، اما چالش‌های جدیدی نیز پیشروی آن قرار داده‌اند. بخشی از این چالش‌ها را باید از جنبه سیاسی و رابطه‌ای که متأثر از تکنولوژی ارتباطات، شهروندان با دولت برقرار می‌کنند، مورد توجه قرار داد. این دگرگونی ارتباطی، باعث شکل‌گیری چالش‌هایی برای دولت‌ها شده است که به نوعی از پیامدها و یا تبعات منفی این پدیده به حساب می‌آیند. به کمک این تکنولوژی، اشکالی از روابط جدید پدید آمده است که ماهیتشان از سطح شخصی فراتر رفته و ابعاد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی نه در مقیاس محلی بلکه در سطح بین‌المللی به خود گرفته است. در نتیجه، حیطه تاثیرگذاری آنها نیز مثل روابط گذشته محدود به شبکه‌های کوچک و بزرگ دورن‌گروهی و محلی نیست، بلکه برعکس پتانسیل دارد که در بسیاری از موارد فراتر از مرزهای سیاسی-جغرافیایی رفته و در سطح جهانی طنین انداز می‌شود. در این جاست که ایده دهکده جهانی و همچنین جهانی شدن اطلاعات و ارتباطات خود را بیشتر از هر زمان دیگری به منصفه ظهور رسانده است. دولت‌ها در روند جهانی شدن تکنولوژی ارتباطات، با چالش‌های جدی مواجه شده‌اند و به نظر

می‌رسد که تحت فشار قرار گرفته و قدرت مطلقشان تا حدودی دچار شکنندگی شده‌است. دولت جمهوری اسلامی ایران هم از این امر مستثنی نیست. در مورد ایران، پیامدهای حقوق بشری بسیار برجسته‌تر است؛ از یک طرف، سیستم سیاسی و قضایی دولت ایران اجازه نمی‌دهد تا به نام آزادی بیان و عقیده در شکل مطلق آن در این شبکه‌های اجتماعی مجازی، علیه نظم عمومی و امنیت ملی تهدیدی صورت بگیرد. از سوی دیگر، اعمال اقدامات محدودکننده و سانسور شبکه‌های مذکور نیز خود حربه‌ای سیاسی علیه ایران است، در حال حاضر از طریق شبکه‌های مذکور، به پروپاگاندايي علیه دولت ایران بدل شده است. وضعیت دوگانه مذکور، از یک طرف متوجه سیاست‌های محدودکننده‌ای است که از سوی دولت اجرا می‌شوند و از سوی دیگر ناشی از برخورداری‌های جانبدارانه و ابزاری شدن حقوق بشر برای تامین منافع گروهی علیه گروه دیگر از طریق تکنولوژی ارتباطات است.

استناد به این مقاله: قاسم زاده، محمدتقی،، حیدرپور، ماشاءالله،، حکاک زاده، محمدرضا. (۱۴۰۳). جهانی شدن تکنولوژی ارتباطات و پیامدهای حقوق بشری آن برای جمهوری اسلامی ایران، *فصلنامه علمی رهیافت انقلاب اسلامی*، ۱۸(۶۷)، ۳-۱۸.

The Islamic Revolution Approach Quarterly is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

منابع و مآخذ:

- اشتریان، کیومرث؛ امیرزاده، محمدرضا (۱۳۹۴)، «بررسی تاثیرات شبکه‌های اجتماعی مجازی بر مشارکت سیاسی (مطالعه موردی: شهر تهران)»، *فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی*، دوره ۴۵، شماره ۴، صص ۸۲۵-۸۴۱.
- اقتصاد*، شماره ۲۴، ۲۷ شهریور ۱۴۰۰ (<https://eghtesaad24.ir/fa/news/125529/>)
- توسلی، افسانه؛ جلالوند، انسیه (۱۳۹۴)، «استفاده از اینترنت و تمایل به خود اظهاری (مطالعه موردی دانشجویان دختر یکی از دانشگاه‌های شهر تهران)»، *مطالعات اجتماعی روانشناختی زنان (مطالعات سابق زنان)*، دوره سیزدهم، شماره ۴، صص ۹۵-۱۲۲.
- حسینی، حسین؛ مقدم فر، حمیدرضا؛ قنبرپور، مصطفی (۱۳۹۳)، «واکاوی نقش و کارکرد شبکه‌های اجتماعی مجازی در حوادث انتخابات سال ۱۳۸۸ جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه آفاق امنیت*، شماره ۲۴، صص ۵۳-۷۷.
- رفیع، حسین؛ عباس زاده مرزبالی، مجید (۱۳۹۸)، «چالش‌های ناشی از فرایند جهانی شدن و فضای مجازی برای هویت ملی ایران و راهکارهای مقابله با آن‌ها»، *مجله سیاست و روابط بین‌الملل*، دوره ۳، شماره ۶، صص ۸۵-۱۱۱.
- سرتیپی، حسن (۱۳۹۵)، «اصل مشروعیت، حاکمیت و دگراندیشی در چارچوب‌های سنتی حقوق بین‌الملل»، *مجله پژوهش‌های حقوقی*، شماره ۲۹، صص ۲۳-۶۵.
- سیاه‌پوش، امیر (۱۳۹۸)، «فراتحلیل مطالعات سرمایه اجتماعی در ایران»، *راهبرد فرهنگ*، شماره ۳.
- شهبندی، اعظم؛ کرمی، زهرا (۱۳۹۴)، «بررسی الگوی تلفن همراه در اوقات فراغت جوانان و والدین تهرانی»، *فصلنامه فرهنگ مردم ایران*، شماره ۴۲ و ۴۳، صص ۱۲۲-۱۴۲.
- گنجی، محمد؛ نیازی، محسن؛ ملک‌پور شهرکی، علیرضا (۱۳۹۴)، «بررسی تاثیر اعتیاد به فناوری نوبت ارتباطی (اینترنت و ماهواره) بر از هم گسیختگی خانوادگی در شهرکرد»، *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، شماره ۱.
- مشرق‌نیز، ۶ اردیبهشت ۱۳۹۷ (<https://www.mashreghnews.ir/news/850425/>)
- ویژه، محمدرضا؛ پنت، آری (۱۳۹۵)، «واکاوی مفهوم پسامدرن حاکمیت از دیدگاه حقوق عمومی با تکیه بر اندیشه‌های فوکو»، *فصلنامه پژوهش حقوق عمومی*، شماره ۵۲، صص ۱۰-۳۳.
- هاشمیان جزی، محدثه؛ هاشمی، سید حسین (۱۴۰۰)، «رویکرد جمهوری اسلامی ایران به حقوق و آزادیهای بنیادین با تاکید بر جرائم امنیت ملی»، *فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی*، شماره ۶۰، صص ۲۹-۴۴.
- یعقوبی، الهام؛ نوشیروان بابلی، پگاه؛ محمدی، سارا؛ خانمحمدی، هادی (۱۴۰۰)، «تحلیل تاثیر و تاثیر مسائل سازمان‌های مردم‌نهاد در ایران»، *مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی*، شماره ۴۰، صص ۷۵-۱۰۰.
- منابع فرانسوی و انگلیسی**
- Cardon, Dominique (2010), "Les réseaux sociaux en Ligne et l'espace public", *L'Observatoire*, N 37, PP. 74 -78.
- Collard, Yves (2012), "Réseaux sociaux, espaces publics comme les autres?", *Media Animation asbi*.
- David, Charles-Philippe; Benessaïeh, Afef (1997), "La paix par l'intégration? Théories sur l'indépendance et les nouveaux problèmes de sécurité", *Etudes internationales*, Volume 28, N 2, pp 227- 254.
- Giusti, Jérôme; Kadige, Michel (2021), « Faut-il définitivement abolir l'anonymat sur les réseaux sociaux », *Effeuillage*, N 10, PP 15-19.
- Aldashev, G., & Vallino, E. (2019). "The dilemma of NGOs and participatory conversation". *World Development*, 123, 104615.
- [DOI:10.1016/j.worlddev.2019.104615]
- Smith, Anthony (1980), *The Geopolitics of Information*, New York, Oxford University Press.
- References (In Persian)**
- Eshtrian, Kiumars; Amirzadeh, Mohammad Reza (2015). "Examining the Impacts of Virtual Social Networks on Political Participation (Case Study: Tehran)." *Quarterly Journal of Politics*, Faculty of Law and Political Science, Vol. 45, No. 4, pp. 825-841.
- Tosli, Afsaneh; Jalalvand, Ansiyeh (2015). "Internet Use and Willingness for Self-Disclosure (Case Study: Female Students of a University in Tehran)." *Psychosocial Studies of Women*, Vol. 13, No. 4, pp. 95-122.
- Hosseini, Hossein; Moghadamfar, Hamid Reza; Ghanbarpour, Mostafa (2014). "Analyzing the Role and Function of Virtual Social Networks in the Events of the 2009 Presidential Elections in Iran." *Quarterly Journal of Security Horizons*, No. 24, pp. 53-77.

- pp. 75-100.
- Cardon, Dominique (2010). "Online Social Networks and the Public Space." *L'Observatoire*, No. 37, pp. 74-78.
- Collard, Yves (2012). "Social Networks, Public Spaces Like Any Other?" *Média Animation*.
- David, Charles-Philippe; Benessaïeh, Afef (1997). "Peace through Integration? Theories on Independence and New Security Issues." *International Studies*, Volume 28, No. 2, pp. 227-254.
- Giusti, Jérôme; Kadige, Michel (2021). "Should We Abolish Anonymity on Social Networks Forever?" *Effeillage*, No. 10, pp. 15-19.
- Aldashev, G., & Vallino, E. (2019). "The Dilemma of NGOs and Participatory Conversation." *World Development*, 123, 104615. [DOI:10.1016/j.worlddev.2019.104615].
- Smith, Anthony (1980). *The Geopolitics of Information*. New York: Oxford University Press.
- Eghtesad 24, No. 24, September 17, 2021. Retrieved from *Eghtesad 24*.
- Mashregh News, May 6, 2018. Retrieved from *Mashregh News*.
- Rafie, Hossein; Abas Zadeh Marzbali, Majid (2019). "Challenges Arising from Globalization and the Virtual Space for Iran's National Identity and Strategies to Address Them." *Journal of Politics and International Relations*, Vol. 3, No. 6, pp. 85-111.
- Sartepi, Hassan (2016). "The Principle of Legitimacy, Sovereignty, and Dissent in Traditional Frameworks of International Law." *Journal of Legal Research*, No. 29, pp. 23-65.
- Siyah Posh, Amir (2019). "Meta-Analysis of Social Capital Studies in Iran." *Farahp Strategy*, No. 3.
- Shahbandi, Azam; Karami, Zahra (2015). "Examining the Mobile Phone Usage Pattern in the Leisure Time of Young People and Parents in Tehran." *Quarterly Journal of Iranian People's Culture*, Nos. 42-43, pp. 122-142.
- Ganjii, Mohammad; Niazi, Mohsen; Malekpour Shahreki, Alireza (2015). "Examining the Impact of Addiction to New Communication Technologies (Internet and Satellite) on Family Disintegration in Shahrekord." *Social Studies and Research in Iran*, No. 1.
- Vijeh, Mohammad Reza; Patfat, Arian (2016). "Analyzing the Postmodern Concept of Sovereignty from the Perspective of Public Law, Emphasizing Foucault's Ideas." *Quarterly Journal of Public Law Research*, No. 52, pp. 10-33.
- Hashemian Jazi, Mohaddeseh; Hashemi, Seyed Hossein (2021). "The Approach of the Islamic Republic of Iran to Fundamental Rights and Freedoms with Emphasis on National Security Crimes." *Quarterly Journal of Islamic Revolution Approach*, No. 60, pp. 29-44.
- Yaqoubi, Elham; Noshiravan Babali, Pegah; Mohammadi, Sara; Khan Mohammadi, Hadi (2021). "Analysis of the Impact and Interaction of Issues of NGOs in Iran." *Strategic Studies of Public Policy*, No. 40,